

Еμίνακο

Науковий щоквартальник
№1 (17) (січень-березень)
Том 1



Київ-Миколаїв
2017

УДК 94+327+930

Засновник видання:

Науково-дослідний центр «Лукомор'є» Інституту археології НАН України

Зареєстровано як друкований засіб масової інформації (Реєстраційне свідоцтво: КВ № 13415-2299Р)

Журнал внесено до Переліку наукових фахових видань України з історичних наук (Наказ МОН України № 1328 від 21 грудня 2015 року)

Головний редактор: *Олександр Тригуб*

Заступники головного редактора: *Ігор Кривошея, Віктор Погромський*

Відповідальний секретар: *Кирило Горбенко*

Редакційна колегія: Буйських А.В., д.і.н., ст. наук. співр. (Київ, Україна)
Гаврилюк Н.А., д.і.н., професор (Київ, Україна)
Гребенніков Ю.С., к.і.н., доцент (Миколаїв, Україна)
Гречка Д.С., к.і.н., ст. наук. співр. (Київ, Україна)
Димчик Рафал, доктор історії, ад'юнкт (Познань, Польща)
Казьмирчук Г.Д., д.і.н., професор (Київ, Україна)
Кривошея Ір.І., д.і.н., професор (Умань, Україна)
Кринко Є.Ф., д.і.н., професор (Ростов-на-Дону, Російська Федерація)
Михайлуца М.І., д.і.н., професор (Одеса, Україна)
Панковський В.Б., к.і.н., наук. співр. (Київ, Україна)
Симоненко О.В., д.і.н., професор (Київ, Україна)
Смирнов І.О., к.і.н., доцент (Миколаїв, Україна)
Тихонов А.К., д.і.н., професор (Володимир, Російська Федерація)
Тробські Мацей, доктор габілітований, професор (Ченстохова, Польща)
Шитюк М.М., д.і.н., професор (Миколаїв, Україна)
Шкляж Й.М., д.і.н., професор (Миколаїв, Україна)

Рецензенти:

Господаренко О.В., кандидат історичних наук, доцент (МНУ імені В. Сухомлинського)
Ігнатуша О.М., доктор історичних наук, професор (Запорізький національний університет)
Тодоров І.Я., доктор історичних наук, професор (Ужгородський національний університет)

Адреса редакції:

54003, м. Миколаїв, площа Адміралтейська 1, Інститут історії, політології та права МНУ імені В. Сухомлинського, Науково-дослідний центр «Лукомор'є», **E-mail:** alextrigub@ukr.net

Дивіться наші статті на сторінках:

Офіційна сторінка в Інтернеті: <http://www.eminak.mksat.net>

Журнал індексується:

Системою РІНЦ (Російська Федерація) та розміщено у бібліотеці **e-LIBRARY.RU**
Наукометричною системою **Index Copernicus** (Республіка Польща) – ICV 2015: 40.07.
Наукометричною базою **Open Academic Journals Index** – Impact Factor OAJI: 0.201
Статті й анотації присутні у міжнародній бібліотечній базі **EBSCO Information Services** (EBSCO, США)

Емінак: науковий щоквартальник. – 2017. – № 1 (17) (січень-березень). – Т. 1. – 139 с.

Рекомендовано до друку Науково-методичною радою НДЦ «Лукомор'є» (протокол № 2 від 09.02.2017 р.)

Статті подаються в авторській редакції. Автори несуть відповідальність за достовірність фактів, імен і за граматичні та стилістичні помилки.

ISSN 1998-4634

© Автори статей, 2017

© Науково-дослідний центр «Лукомор'є», 2017

* **Емінак** (грец.) – за однією з версій, ім'я скіфського царя, що здійснював владу над Ольвією.

ЗМІСТ

Історія України

Непомятих Віталій	
Білгород Київський: питання виникнення	5
Мельничук Ігор	
Народження «Старої Європи»: князівські з'їзди, Статути та кодекси як політичні інструменти врегулювання криз (англійською)	11
Маслійчук Володимир	
Здобуття знань вихідцями з України у столичних імперських університетах (40-ві рр. XVIII ст. – 1764 р.)	15
Сердюк Ігор	
Діти в населенні Гетьманщини XVIII ст. (історико-демографічний аспект)	23
Безсмертна Юлія	
Life-cycle servants: характеристика поняття та відповідність реаліям Гетьманщини 60-х – 70-х рр. XVIII ст.	28
Бабкова Надія	
Символи гетьманської елекції та українсько-російські відносини 60-90-х рр. XVII ст.	34
Шеретюк Руслана, Стоколос Надія	
Набутки культурно-освітньої праці ордену піарів на Волині (кінець XVII – перша третина XIX ст.)	40
Іваніченко Лілія	
Розвиток легкої промисловості Одеси у XIX ст.	47
Ярцун Юлія	
Позиція духовенства Римо-католицької та Православної церков Київської губернії щодо Січневого повстання 1863-1864 рр.	55
Альошина Оксана	
Виникнення та діяльність Кременецького Свято-Миколаївського братства у другій половині XIX ст.	60
Биба Євгеній	
Дозвілля та розваги київської інтелігенції у другій половині XIX – початку XX ст.	65
Нагірняк Андрій	
Діяльність товариства студентів Львівської політехніки «Основа» (кінець XIX – початок XX ст.)	71
Крот Володимир	
Проблеми співпраці Михайла Грушевського з депутатами Першої думи	74
Срібняк Ігор	
Новітня «Запорізька Січ» на чужині (творення парамілітарних структур в українському таборі Раштат, 1916 р.)	80
Олійник Микола	
Боротьба із кримінальною злочинністю на Поділлі у роки НЕПу	86
Тарапон Оксана	
Морально-професійний рівень працівників преси як відображення ціннісної кризи у Радянській Україні 1920-1930-х рр.	91
Молоткіна Валентина	
Реформування системи цензурного нагляду за видавничою діяльністю в Україні 1930-х рр.	97
Єфимчук Наталія	
Сільські клуби Житомирської області в умовах повоєнного часу	102
Лахно Олександр	
Репресивна політика органів влади щодо Спілки церков Євангельських християн-баптистів у СРСР упродовж 60-80-х років XX століття	107
Кононенко Валерій	
Релігійне життя євреїв Поділля у другій половині 1950-х – першій половині 1980-х рр.	113
Кожанов Андрій	
Становище преси українських національно-демократичних сил на півдні України (1989-1997 рр.)	118
Михайлов Володимир	
Культурно-просвітницька діяльність Крайових організацій НРУ на Півдні України наприкінці 1980-х – 1991 рр.	123

Сторінка рецензента

Лебеденко Олександр	
Анархістський епос степової України (рецензія на монографію В.А. Савченка <i>Діяльність анархістських організацій в Україні у 1903-1929 рр.: історичний аспект та політична практика</i> . – К., 2017. – 445 с.	130
Поліщук Юрій	
Рецензія на монографію Чирка Богдана Володимировича <i>Німецька національна меншина в Україні: етно-політичні та соціально-економічні процеси в умовах радянської політичної системи (перша половина XX століття)</i> . Вид. 2-е, доповнене й розширене. – К.: АМУ, 2016. – 368 с.	133
Боряк Геннадій	
Учений, організатор сільськогосподарської дослідної справи, державотворець (рецензія на книгу: Вергунов В.А. <i>С.Л. Франкфурт та Україна (до 150-річчя від дня народження)</i> / НААН, ННСГБ, Ін-т історії аграрної науки, освіти та техніки. – К., 2016. – 260 с. – (Історико-бібліографічна серія «Аграрна наука України в особах, документах, бібліографії»; кн. 95))	137

УДК 355.415.8 (477.53-21).94 «1916»

НОВІТНЯ «ЗАПОРІЗЬКА СІЧ» НА ЧУЖИНІ (ТВОРЕННЯ ПАРАМІЛІТАРНИХ СТРУКТУР В УКРАЇНСЬКОМУ ТАБОРІ РАШТАТ, 1916 р.)

Ігор Срібняк

Київський університет імені Бориса Грінченка
Україна, 04053, м. Київ, вул. Бульварно-Кудрявська, 18/2
e-mail: sribnyak@gmail.com

Дана дослідницька проблема належить до числа маловивчених в українській історіографії, бо історія табору Раштат (Німеччина) нечасто опинялась у полі наукової уваги дослідників. Першим до неї звернувся один з організаторів культурно-освітньої роботи у цьому таборі О. Терлецький, підсумком роботи якого стала поява комплексного дослідження діяльності таборової громади полонених українців [1]. Майже за 80 років потому вивчення цієї теми поновив автор цієї статті, опублікувавши монографію з нарисом про основні прояви таборового повсякдення «раштатців» [2].

Ще одна його публікація була безпосередньо присвячена головнішим аспектам життєдіяльності полонених українців у Раштаті [3], але очевидно ж – вона не вирішувала всіх дослідницьких завдань з вивчення специфіки функціонування цього табору. Тому актуальність цієї статті обумовлена, власне, необхідністю залучення до наукового обігу нових архівних джерел, що дозволить повніше відтворити одну зі складових процесу творення модерного українського війська новітньої доби.

Українізація трьох таборів полонених зі складу царської армії у Німеччині стала важливим етапом на шляху розвитку українського самостійницького руху, який у цей час мав можливість розгортатись тільки поза межами України. Українські громади, які сформувались у Раштаті, Вецлярі та Зальцведелі заходами СВУ у 1915 р., вже за кілька місяців перетворились у згуртовані осередки патріотів-українців. Більше того – найрадикальніша частина їх членів висловлювала свою готовність зі зброєю у руках виступити проти Російської імперії, прагнучи забезпечити у такий спосіб майбутнє національно-державне самоствердження українців Наддніпрянщини. Проте їх кількість ще не досягла критичної маси, яка б дозволяла розпочати формування українських військових частин, придатних для використання проти російської армії на фронті. Більше того, негайне створення у будь-якому зі згаданих таборів підрозділу з числа таких радика-

льно налаштованих українців, викликало б затятий опір з боку більшості таборян, які все ще не наважувались відкрито виступити проти російського царя.

З огляду на це Берлінська централь СВУ з самого початку своєї діяльності серед полонених уникала афішувати свої далекосяглі плани з формування військових частин з українців, зробивши натомість наголос на створенні у таборах спортивних (гімнастичних) товариств як цілком аполітичних організацій. У Раштаті ще у лютому 1916 р. було створено товариство «Залізняка», яке за місяць було реорганізоване у «Запорізьку Січ» (до його складу на той час входило близько 200 полонених) [4].

14 березня 1916 р. на черговому (четвертому) засіданні українського таборового «парламенту» – Генеральної Ради – була обговорена доцільність створення пожежної варти у таборі, яка забезпечувалась би силами членів «Запорізької Січі». Одночасно січовики мали контролювати чистоту на території табору та слідкувати за порядком. Після короткого обміну думками члени Генеральної Ради погодились доручити січовикам виконання цих функцій [5]. 22 квітня 1916 р. на загальних зборах членів товариства «Запорізька Січ» було прийнято її статут, який мав слугувати у майбутньому зразком для січових організацій полонених вояків-українців і в інших українських таборах. Його було укладено на основі статутів українських січових і сокольських організацій, які діяли ще до війни.

Утворене у Раштаті «гімнастичне товариство з національним характером і почасти з військовою організацією» продовжувало цю довголітню українську традицію, разом з тим у її статуті були зафіксовані і деякі особливості, зокрема – завданням раштатської «Січі» було «освідомлення української людності» та «налагодження адміністративного управління» на окупованих центральними державами українських землях та організація «огневої сторожі» для запобігання пожежам у таборі [6].

Доцільно дещо докладніше зупинитись на основних положеннях статуту раштатської січової організації. У першому параграфі статуту, зокрема, йшлося, що «найближчим призначенням товариства є плекати гімнастику, спортові забави та створити огневу таборову сторожу в таборі». Закладаючи такі завдання для майбутніх членів січового товариства, провід СВУ свідомо намагався уникнути розбурхування політичних пристрастей у середовищі полонених, обмежившись такими положеннями, які б не викликали внутрішнього опору у таборян. Досить обтічне була сформульована і загальна мета товариства (§2): «несення помочі своїй українській громаді у полоні і на рідній землі», що також не давала жодних підстав «чорній сотні» звинуватити січовиків у «запроданстві» німцям.

Так само аполітично були сформульовані основні напрямки діяльності січовиків і містилось пояснення, які ж саме моральні якості мають бути вироблені у січовиків: «а) гімнастичні й спортові забави виробляють у січовиків бадьорість духа, побратимство (товариську дружбу), строгій послух для своїх рішень і своєї виборної старшини; б) несення помочі на випадок пожежі заохочує січовиків до помочі своїм товаришам, своїй громаді, своєму народові в кожній хвилині їх життя та готовності обороняти їх; в) сторожа (нічна) над порядками в таборі виробляє в січовиків чуйність на все лихо в громадському житті та готовність тому лихові зарадити». Взагалі ж «Запорізька Січ», прибравши собі таку назву, мала тільки плекати історичні традиції «старої» Січі, «наслідуючи її внутрішні порядки і принаровлюючи до них новочасні форми руханкових (гімнастичних) організацій» [7].

Статут також регламентував структуру майбутньої організації. Її найвищою організаційною одиницею був кіш, який складався з чотирьох полків, що склалися з куренів, сотень, чот і роїв. Для управління «Січю» обиралася отаманна старшина, у свою чергу кожна сотня, курінь і полк мали обрати своїх сотенних (сотників), курінних (осавулів) та полкових отаманів (полковників). На чолі полка стояв отаман у ранзі полковника, який відповідав за муштровий, господарський та санітарний стан дорученого йому полку, а також за фізичний стан й моральне виховання січовиків.

Полк складався з 9-ти сотень (кожна числом 105 січовиків). Окрім порядкового номеру кожна сотня могла обрати собі ім'я на честь когось з визначних діячів української історії. У

цьому випадку сотня щорічно вшановувала пам'ять свого патрона. Три сотні утворювали курінь, отаманом якого був осавул. Сотня поділялась на чотири чоти, кожна чота на два десятки, кожний десяток на два рої. Загальний склад полку мав становити 1025-1050 вояків. Весь полк збирався на першому тижні кожного місяця на січове віче полка, де обговорювалися всі полкові справи й обиралися члени полкового суду [8].

Отже, закладаючи у статут традиції запорізької вольниці (принцип виборності й ін.) ініціатори створення «Запорізької Січі» намагались таким чином привернути до її лав максимально можливе число полонених, проте застосування таких підходів у військовому будівництві суперечило принципу командної вертикалі та потенційно могло послабити карність вояків полку. Але у тим умовах, що були дуже далекими від ідеальних, прийнятною була будь-яка спроба організації українських парамілітарних організацій, діяльність яких об'єктивно сприяла процесу творення українських військових частин.

Успіх розбудови раштатської січової організації великою мірою залежав від особи її керівника (полковника), яким 24 квітня 1916 р. було обрано полоненого офіцера царської армії поручика М. Шаповала. Ще за три дні – під час проведення Січового свята у таборі Раштат – його було також призначено отаманом 1-го Запорізького полку імені Тараса Шевченка [9], що стало рубіжною подією не тільки для всіх січовиків, але для всього організованого українського руху у таборах полонених українців у Німеччині. Під час цього свята кожен січовик мав на кашкеті спеціальну січову відзнаку [10], для полку був виготовлений і посвячений прапор малинового кольору із зображеннями Архистратига Михайла. Тоді ж полковнику «Запорізької Січі» й отаману полка М. Шаповалу була вручена символічна булава, після чого він вступив у командування 1-м Запорізьким полком.

Ця подія не пройшла непоміченою – український таборовий актив вітав січовиків з цим здобутком, натомість російські чорносотенці захилялись у безсилій злобі. Про реакцію останніх свідчить, зокрема, рапорт отамана полку М. Шаповала до Генеральної Старшини Раштату від 30 квітня 1916 р. про вчинок полоненого Шевкунова, який на загальнотаборовому вічу «в гострих словах по адресі Січі вжив цілковито недопустиме, образливе слово – назвав Січ “шайкою”» [11]. У цій ситуації М. Шаповал звертався з пропозицією про «су-

дове» переслідування щодо цього полоненого (але інформація про те, чи було воно проведено, відсутня. – *І.С.*).

З моменту створення полку М. Шаповалом почали видаватись накази полку, в яких повідомлялось про виїзд окремих січовиків на роботи, про виключення деяких полонених з їх числа, призначалась чергова сотня на випадок пожежі, наряд січовиків для виконання функції пожежної «сторожі» у таборі, сурмач і черговий січовик. У наказах також повідомлялось про проведення січових вічей полка, анонсувались лекції, що проводились офіцерами у таборі, містилась інформація про присвоєння січовикам рангів «рядової» та отаманної старшини, про надання їм тимчасових відпусток, усунення з посад та ін. [12].

Січовики досить регулярно відбували спільні січові вправи (інколи у супроводі січової оркестри), для участі у вічах їх збирав сигнал сурми. У середині травня 1916 р. для січовиків було виготовлено 240 січових одностроїв, що опосередковано свідчить про їх загальну кількість, тоді ж січовики приступили до виконання вартової служби [13]. На посади отаманів сотень і куренів були призначені полонені з числа українського активу табору (здебільшого – голови таборових товариств).

Слід відзначити, що завдяки присутності у таборі кількох офіцерів-українців, які були переведені до Раштату з офіцерських таборів полонених за їх власною на те згодою, «Запорізька Січ» отримала потужний імпульс для свого розвитку. Зокрема, у 1916 р. у різний час у таборі перебували поручик М. Шаповал, капітан Сугак, офіцери Йосип Калюжний (Калужний), Пархоменко (всі прибули до табору у березні); Г. Сиротенко, Ратушенко, Корчнієвський, Байлов, Вовчок, (у квітні-травні). Всі вони входили до складу таборового Просвітнього відділу та мешкали в окремому баракі, беручи активну участь у проведенні культурно-освітньої й організаційної роботи у середовищі полонених раштатців.

Розбудова січової організації та структур 1-го Запорізького полку тривала досить успішно, і вже у червні 1916 р. в їх складі перебувало близько 600 полонених. Проте спроби М. Шаповала створити на основі «Запорізької Січі» справді дисциплінований військовий відділ, зустріли у таборі відчутний спротив – бо дехто з січовиків не бажав коритися наказам, вважаючи «Січ» звичайним таборовим товариством.

Відтак вже у липні товариство «Запорізька Січ» і полкова організація опиняються у кри-

зовому стані, що було пов'язано як зі вже згадуваними обставинами, так і з виїздом значної частини січовиків на сільгоспроботи у складі робітничих команд. Зрештою, на настрої січовиків впливала і ще одна обставина – від'їзд значної їх кількості поза табір у складі робітничих команд. Наслідком цього стала кількамісячна перерва у функціонуванні «Запорізької Січі», під час якої кількість її членів у таборі станом на листопад зменшилась до 242 осіб, яким продовжувала виплачуватись щомісячна платня – 4 м. н. (січовикам) або 5,20 м.н. (січовикам, які виконували обов'язки старших бараків) [14]. Кількісне зменшення «Січі» продовжилось і у наступному місяці – склавши на кінець грудня 1916 р. 232 осіб [15] (загалом же у складі «Січі» на середину грудня 1916 р. перебувала 791 особа [16], з яких 559 січовиків все ще продовжували перебувати поза табором у складі робітничих команд).

Грудень 1916 р. приніс важливі перемини для січовиків, які були пов'язані зі спробами німецької військової влади отримати реальні дивіденди від української культурно-організаційної роботи у таборах. Зокрема, наказом військового міністерства Німеччини передбачалось проведення відбору 50 осіб з кожного українського табору, на яких «можна було б покластися і які мали виїхати на зайняті українські території». Цей наказ було видано без узгодження його змісту з СВУ та надіслано для виконання до таборів.

Для обговорення цього 17 грудня 1916 р. у таборі Раштат було скликано таємне спільне засідання президії Генеральної Ради та Старшини громади «Самостійна Україна», отаманної старшини 1-го Запорізького полку і члена президії СВУ О. Скорописа-Йолтуховського. Під час дискусії останнім була подана інформація, що і сьогодні являє значний науковий інтерес, відтак видається доцільним дещо докладніше зупинитись на кроках німецької й української (у даному випадку – СВУ) сторін для чіткішого з'ясування їх політичних позицій у цьому питанні.

Отже, для полегшення практичної реалізації згаданого наказу на початку грудня 1916 р. у Берліні була скликана «конференція», де були присутні згадувані німецькі офіцери, і до участі в якій зголосився й О. Скоропис-Йолтуховський. У тому випадку, коли б йому не дозволили брати у ній участь, СВУ «в інтересі справи, щоби не мати на собі п'ятна, на яке нарікають наші вороги, що робота Союзу є видумкою німців для своєї власної користі, – зрікся би ведення роботи» [17] у таборах по-

лонених українців.

Маючи таку перспективу, організатори «конференції» були змушені санкціонувати участь О. Скорописа в її роботі, який «поставив справу так, що доти не дасть своєї згоди післати людей, доки не буде знати, куди вони пойдуть і для чого». На це було отримано відповідь, що українські табори мають приносити користь Німеччині, що дало зрозуміти О. Скоропису, що відібрані полонені українці «мали би від'їхати до фронту, де переманювали би російських жовнірів із України і несли би різну службу». Тому у відповідь О. Скоропис заявив, що СВУ «робить українську роботу, але не німецьку», і для виконання такого виду «роботи» потрібно офіційне ухвалення та публічне оголошення німецьким урядом того, що «він вважає самостійність України необхідною і зробить її такою, наколи дозволять сили». Очевидно, що на такий крок німецька влада не могла піти, повідомивши, що не зважатиме на таку позицію СВУ та шукатиме у таборах добровольців для зарахування на німецьку військову службу. У свою чергу О. Скоропис поінформував про те, що на таких підставах до служби може зголоситись не більше 20 осіб з числа полонених [18].

Вже 8 грудня до таборів надійшла телеграма з розпорядженням представити прізвища 20 добровольців, на що СВУ делегував для переговорів у Берлін полковника «Запорізької Січі» поручика М. Шаповала. Зрештою, німецька влада зрозуміла, що використовувати цих добровольців у шпигунських цілях або для виконання служби на фронті є цілком недоцільним (як з огляду на незначну їх кількість, так і через непридатність учорашніх полонених до виконання такого виду завдань). Тому М. Шаповалу було повідомлено, що полонених за жодних обставин не вживатимуть для шпигунсько-розвідувальної діяльності, причому представники військового міністерства поручились у цьому власним словом честі. Добровольці будуть увільнені з полону й у своєму правному становищі – зрівняні у правах з вояками німецької армії як «маленька частинка союзної армії». Всі ці домовленості були зафіксовані в окремому протоколі, підписаному М. Шаповалом і капітаном Генерального штабу Німеччини фон Гюльзенем у присутності референта Пруського королівського військового міністерства капітана фон Любберса і секретаря СВУ В. Козловського [19].

Після цих інформацій О. Скорописа-Йолтуховського учасники наради у Раштаті «обміркували як ризик, який ми всі спільно

приймаємо цим кроком на себе, так і ті плюси для розвитку української справи, які давала нам ця можливість. ...Всі ми були однієї думки, що цей практичний крок мусимо зробити в інтересах розвитку поширення і зміцнення нашого права на самостійне державне існування» [20]. З огляду на це учасники наради одноставно погодились пристати на пропозицію німецької військової влади та доручили М. Шаповалові, Й. Калюжному і таборовому панотцеві П. Катеринюку розробити текст присяги, яка мала бути повторена українською мовою кожним добровольцем перед прапором 1-го Запорізького полку імені Тараса Шевченка. Відбір бажаючих доручалося зробити Генеральній Старшині (у порозумінні з отаманною старшиною і полковником «Запорізької Січі») [21].

12 січня 1917 р. 26 січовиків під прапором 1-го Запорізького полку склали за православним церковним обрядом присягу, в якій, зокрема, йшлося: «Перед Тобою, Україно і весь Український Народе, по старому козацькому звичаю присягаємо: чесно, вірно й хоробро служити Тобі, Україно, під цим прапором та під ним по всім силам боронити Тебе, не опускати цього прапора в жаднім случаю, з ворогами ніколи не входитьи в змову, лише завсігди завзято їх поборювати, і взагалі поводитися як славному січовому товариству годиться жити й ділати чесно і вмерти з честю. Так поможи нам Боже і весь Український Народе!» [22]. На зворотному боці присяги присутні підписи М. Шаповала, капітана Козака та панотця П. Катеринюка (як свідків) і січовиків, які зголосились до служби у складі українського відділу [23].

Січовиків було вдягнуто в однострої на кшталт українських січових стрільців, але з єдиною відмінністю – на кашкеті вояків разом з кокардою лева з лівого боку кріпилася спеціальна відзнака 1-го Запорізького полку імені Тараса Шевченка. Все інше (рушниця з багнетом, лопатка, палатка) були німецького зразку. 14 (21) січня цей відділ під командою М. Шаповала відбув до Ковеля, який знаходився у зоні австрійської окупації [24]. Через протидію впливових польських кіл спроба розпочати тут українську культурно-просвітню роботу закінчилася повною невдачею. Врешті-решт, у кінці березня відділ М. Шаповала було перебазовано до зони німецької окупації – у містечко Біла на Підляшші, де січовики розпочали проведення культурно-освітньої роботи серед місцевого українського населення.

Таборова «Запорізька Січ» теж успішно

продовжила свою діяльність, гуртуючи у своїх лавах свідомих українців і позбуваючись непевних осіб, які не мали виробленого національного світогляду. Основними засобами такого гуртування були щотижневі загальні «злети» (збіри) січовиків, регулярні гімнастичні вправи у куренях, спільний марш (дефіляда) у загальному ладу, інколи – у супроводі оркестру. Також важливе значення для січовиків мало їх нічне чергування та нагляд за загальним порядком у таборі. Завдяки цьому у січовиків вироблялась усвідомлене розуміння необхідності виконання наказів своїх начальників і закладались основи карності (дисципліни). Завдяки всім цим заходам у членів раштатської «Січі» були виплекані основні військові чесноти, і майже всі вони у кінці березня 1918 р. у складі 1-го Запорізького імені Т. Шевченка полку були передислоковані в Україну, взявши активну участь у державотворчих процесах на українських землях.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Терлецький О. Українці в Німеччині 1915-1918: історія української громади в Раштаті / Омелян Терлецький. – Київ-

Ляйпциг, 1919. – Т. 1. – 429 с.

2. Срібняк І. Полонені українці в Австро-Угорщині та Німеччині (1914-1920 рр.) / Ігор Срібняк. – К., 1999. – С. 72-92.

3. Срібняк І.В. Національно-організаційна та культурно-просвітницька діяльність полонених українців у таборі Раштат (Німеччина) у 1915-1917 рр. / І.В. Срібняк // Сіверянський літопис. – Чернігів, 2014. – № 6 (120, листопад-грудень). – С. 309-324.

4. Терлецький О. Вказ. пр. – С. 117.

5. Центральний держархів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України), ф.4406, оп.1, спр.5, арк.19-20.

6. Терлецький О. Вказ. пр. – С. 260.

7. ЦДАВО України, ф.4406, оп.1, спр.134, арк.1-3.

8. ЦДАВО України, ф.4406, оп.1, спр.134, арк.4-10.

9. ЦДАВО України, ф.4406, оп.1, спр.135, арк.7.

10. ЦДАВО України, ф.4406, оп.1, спр.5, арк.27-28.

11. ЦДАВО України, ф.4406, оп.1, спр.135, арк.1.

12. ЦДАВО України, ф.4406, оп.1, спр.135, арк.1-34.

13. ЦДАВО України, ф.4406, оп.1, спр.5, арк.44, 48.

14. ЦДАВО України, ф.4406, оп.1, спр.140, арк.1-4.

15. ЦДАВО України, ф.4406, оп.1, спр.136, арк.30-32.

16. ЦДАВО України, ф.4406, оп.1, спр.6, арк.37.

17. ЦДАВО України, ф.4406, оп.1, спр.135, арк.3-3зв.

18. ЦДАВО України, ф.4406, оп.1, спр.135, арк.3зв.

19. ЦДАВО України, ф.4406, оп.1, спр.135, арк.3зв.-4.

20. Скоропис-Йолтуховський // Хліборобська Україна. – Відень, 1920-1921. – Кн. 2. – Ч. II, III, IV. – С. 223.

21. ЦДАВО України, ф.4406, оп.1, спр.135, арк.4зв.

22. ЦДАВО України, ф.4406, оп.1, спр.135, арк.5.

23. ЦДАВО України, ф.4406, оп.1, спр.135, арк.5зв.

24. ЦДАВО України, ф.4406, оп.1, спр.6, арк.44.

Срібняк Ігор Новітня «Запорізька Січ» на чужині (творення парамілітарних структур в українському таборі Раштат, 1916 р.)

У статті проаналізовано процес створення та початковий період діяльності організації «Запорізька Січ» у таборі полонених українців Раштат (Німеччина) у 1916 р. Прикметне, що у рамках цього товариства виникла одна з перших українських парамілітарних структур новітньої доби – 1-й Запорізький імені Тараса Шевченка полк на чолі з поручиком російської армії М. Шаповалом.

Ключові слова: табір, полонені українці, Раштат, «Запорізька Січ»

Срібняк Ігор Новейшая «Запорожская Сечь» на чужбине (формирование парамилитарных структур в украинском лагере Раштат, 1916 г.)

В статье проанализировано процесс создания и начальный период деятельности организации «Запорожская Сечь» в лагере военнопленных украинцев Раштат (Германия) в 1916 г. Показательно, что в рамках упомянутой организации основалась одна из первых украинских парамилитарных структур новейшего времени – 1-й Запорожский имени Тараса Шевченко полк во главе с поручиком российской армии М. Шаповалом.

Ключевые слова: лагерь, военнопленные украинцы, Раштат, «Запорожская Сечь»

Sribnyak Ihor The latest «Zaporizhian Sich» in foreign land (creation of paramilitary structures in Ukrainian camp Rastatt in 1916)

Ukrainianization three camps prisoners from the imperial army in Germany was an important milestone in the development of Ukrainian independent movement, which at that time was able to deploy just outside Ukraine. Ukrainian community that formed in Rastatt, Wetzlar, Salzwedel measures and Union for the Liberation of Ukraine in 1915, in a few months turned into dense pockets of Ukrainian patriots. Moreover – the most radical of them members expressed their readiness in arms to oppose the Empire, seeking to ensure in this way future national-state self Ukrainian.

However, their number has not yet reached a critical mass that would allow beginning the formation of Ukrainian military units suitable for use against the Russian army at the front. Moreover, the immediate creation in any of the above-camp division from those radical Ukrainian would cause stubborn resistance from the majority of the prisoners who still dare not speak out against the Russian tsar.

In this situation, the Union for the Liberation of Ukraine failed to create Sich organizations structure which followed the tradition of Zaporizhian Sich. In Rastatt was established among other camp society «Zaporizhian Sich», but it was built within the paramilitary structure of the 1st Zaporizhian Shevchenko Regiment. At the head of the regiment was chieftain with the rank of colonel in charge of marching, economic and health status of its assigned shelf, as well as the physical condition and moral education Sich. The overall composition of the regiment had been 1025-1050 soldiers.

Since the establishment of the regiment and the appointment of a lieutenant colonel of the Russian army M. Shapoval orders were issued Regiment, which was reported to leave some Sich at work to exclude some captives from among them, was intended another hundred in the event of fire Sich outfit to perform the functions of fire «guard» in the camp, and another trumpeter Sich. As orders are also reported on the Chamber of Sich regiments lectures conducted by officers in the camp contained about assigning ranks Sich «ordinary» and officers to grant them temporary leave and others.

So Camp «Zaporizhian Sich» successfully hauled their activities in its ranks conscious Ukrainian and getting rid of uncertain individuals

who had produced national outlook. The main means of this association were weekly general meeting Sich, regular gymnastic exercises in huts, joint march in the overall system, sometimes – with orchestra. Also important for the Sich had their night duty and oversee the overall order in the camp. Thus Sich produced in a conscious understanding of the need to implement the orders of their superiors and laid the foundation of discipline. With all these measures in the Member Rastatt Sich were brought up major military virtues, and almost all of them at the end of March 1918 as a part of the 1st Regiment of Zaporozhye Shevchenko were relocated to Ukraine took an active part in the state building process in Ukrainian lands.

Keywords: *camp, Ukrainian prisoners, Rastatt, «Zaporizhian Sich»*

Рецензенти:

Димчик Рафал, доктор історії, ад'юнкт

Тробські Мацей, доктор габілітований, професор

Надійшла до редакції 03.01.2017 р.